

De zuidelijke halmboktor *Calamobius filum* (Coleoptera: Cerambycidae) nu ook in Nederland aangetroffen

J. Dick M. Belgers

TREFWOORDEN

Verspreiding, nieuw voor Nederland, Poaceae, faunistiek, Lamiinae

Entomologische Berichten 72 (4): 228-230

De boktor *Calamobius filum* wordt nieuw gemeld voor de Nederlandse fauna. De vondst in de provincie Gelderland sluit geografisch aan op het naar het noorden en westen uitbreidende areaal in Duitsland. *Calamobius filum* is een van de weinige Nederlandse boktorren die zich niet in hout of kruidachtige planten, maar in grassen ontwikkelt. Er wordt ingegaan op het voorkomen in Europa en op de biologie van de soort.

Inleiding

Boktorren zijn geliefd bij menig coleopteroloog. Vooral vanwege de vaak mooie kleuren, lange voelsprietten en de soms behoorlijke afmeting hebben ze een hoge aantrekkelijkheid (Zeegers & Heijerman 2008). Sommige soorten zijn echter berucht vanwege de schade die ze kunnen aanbrengen, vooral de huisboktor (*Hylotrupes bajulus* Linnaeus) is een schadelijke soort omdat hij hout in gebouwen kan aantasten (Teunissen 2009). Boktorren worden over het algemeen geassocieerd met (dood) hout. Niet van alle boktorren leven de larven echter in hout. Sommige zijn gebonden aan kruidachtige planten, zoals soorten uit de genera *Agapanthia* en *Phytoecia*. Een associatie met grassen is uitzonderlijk, van de inheemse soorten betrof deze levenswijze alleen *Iberodorcadion fuliginator* (Linnaeus) (Teunissen et al 2005). In dit artikel wordt een andere op gras levende en tevens nieuwe boktor voor de Nederlandse fauna besproken: *Calamobius filum* (Rossi) (figuur 1).

De afgelopen jaren zijn er enkele nieuwe boktorsoorten gemeld voor de Nederlandse fauna: *Agapanthia intermedia* Ganglbauer (Teunissen 2007), *Leiopus femoratus* Fairmaire (Teunissen & Janssen 2009) en *Phytoecia nigricornis* (Fabricius) (Teunissen 2010). De nieuwe meldingen zijn opgenomen in Teunissen (2010) en deze meldt voor Nederland 88 boktorsoorten. Intussen is daar *Stictoleptura cordigera* (Fuesslin, 1775) (Ernst et al. 2010) bij gekomen.

Vindplaats in Nederland

Op 24 mei 2011 ving ik een vrouwelijk exemplaar van *Calamobius filum* in de uiterwaarden van de Blauwe Kamer te Wageningen (Amersfoortcoördinaten 171.0 - 439.8) (figuur 2). De kever werd gesleept uit een vochtig, laag gelegen grasland met hoofdzakelijk liesgras (*Glyceria maxima*). Op 2 juli 2011 vond ik een mannelijk exemplaar. Deze werd gesleept uit een droog bloemrijkgrasland, ongeveer 350 meter verwijderd van de eerste vindplaats (Amersfoortcoördinaten 170.9 - 439.5) (figuur 2). Grassoorten die in deze weide onder andere werden waargenomen waren: witbol (*Holcus lanatus*), kropaar (*Dactylis glomerata*), fioringras (*Agrostis stolonifera*) en Engels raaigras (*Lolium perenne*).

Het eerste exemplaar bevindt zich in de collectie van Th. Heijerman, Wageningen, en het tweede exemplaar in de collectie van A.P.J.A. Teunissen, Eindhoven.

Verspreiding

Calamobius filum is een thermofiele soort, aanwezig van zee-niveau tot op 1000 meter hoogte (Sama 1988). De kever is bekend van Zuid-Europa (alle landen rond de Middellandse Zee en ook Portugal), Noord-Afrika, Klein-Azië, Kaukasus, Iran en Irak. In midden en zuidoost Europa is de kever gemeld uit Bosnië-Herzegovina, Bulgarije, Duitsland, Frankrijk, Groot-Brittannië, Hongarije, Kroatië, Oekraïne, Oostenrijk, Roemenië, Slowakije, Tsjechië en Zwitserland (Löbl & Smetana 2010, Sama 2002). Intussen zijn daar België (Rouard 2001) en Luxemburg (Gerend 2008) aan toegevoegd. De dichtstbijzijnde vindplaats bevindt zich momenteel in Duisburg (Duitsland) in het stroomdal van de Rijn (Hadulla 2002). De kever is de afgelopen vijftien jaar waarschijnlijk vanuit Zuid-Duitsland via het stroomdal van Rijn en Moezel verder naar het noorden en westen verspreid (Bauermann 1997, Niehuis 2001, Hadulla 2002). De Nederlandse vindplaats van *C. filum* is momenteel één van de meest noordelijke van Europa.

Herkenning en biologie

Calamobius filum is binnen en buiten de subfamilie Lamiinae de enige Europese vertegenwoordiger van het genus *Calamobius*. De soort is niet te verwarren met andere soorten binnen de subfamilie. Het is een slanke, relatief kleine, leigrijze boktor van 5 tot 11 mm. De opvallende dunne lange voelsprietten zijn anderhalf tot twee maal zo lang als het lichaam. De larven ontwikkelen zich in verschillende grassen (Poaceae). Bense (1995) noemt gerst (*Hordeum* sp.) en tarwe (*Triticum* sp.). Paulus (1976) noemt ook glanshaver (*Arrhenatherum elatius*), rivierstruisriet (*Calamagrostis pseudophragmites*) en kropaar (*Dactylis glomerata*). Volgens Dubbert et al. (1998) ontwikkelen de larven zich ook in duinriet (*Calamagrostis epigejos*), en dan vooral in de eerste 30 cm (vanaf de bodem) van de stengel.

1. *Calamobius filum* (man), 2 juli 2011, Blauwe Kamer, Wageningen. Foto: Dick Belgers

1. *Calamobius filum* (male), 2 July 2011, Blauwe Kamer, Wageningen.

Volgens Bense (1995) verpoppen de larven zich, na overwintering (hoogstwaarschijnlijk in de stengels van de waardplant), in de bodem vlak onder het oppervlak, en adulten verschijnen dan in mei-juni.

Discussie

Calamobius filum is een relatief kleine onopvallende boktor die mede door zijn levenswijze gemakkelijk over het hoofd wordt gezien. De keverfauna van de Blauwe Kamer behoort echter tot de best onderzochte van ons land. Het is daarom zo goed als zeker uit te sluiten dat *C. filum* de afgelopen jaren over het hoofd is gezien.

De vondst van *C. filum* in de provincie Gelderland sluit aan op het naar het noorden en westen uitbreidende areaal in Duitsland. Het Rijndal wordt steeds meer erkend als corridor voor de uitbreiding van thermofiele soorten naar het noorden en westen (Wagner 2002). *Sitaris muralis* (Forster) (Coleoptera, Meloidae) is ook een dergelijke soort die zich de afgelopen jaren via het Rijndal heeft verspreid naar het noorden en westen (Belgers & Teunissen 2012, Lückmann & Niehuis 2009). Hoe deze uitbreiding naar het noorden plaats vindt is onbekend. Gebeurt dat actief door vliegende volwassen beesten? Of vindt er ook passieve verspreiding plaats door stroom-afwaarts drijvende grasstengels, die aanspoelen tijdens hoogwater?

De vondst van *C. filum* in de Blauwe Kamer past in het laatste plaatje, al is de eerste mogelijkheid niet uit te sluiten. Op de plaats waar de eerste kever werd gevonden in mei 2011, is in januari van datzelfde jaar een grote hoeveelheid aanspoelsel terecht gekomen vanwege de extreem hoge waterstand van de Nederrijn. De keverlarve heeft zich mogelijk in het voorjaar vanuit het aanspoelsel in de bodem verpoppt en is later als volwassen kever in een stengel van liesgras (geen bekende waardplant) naar boven gekropen. Het tweede exemplaar werd ruim een maand later gevonden in een droog grasland dat

● 1 hok

2. Vindplaats van *Calamobius filum* in Wageningen, Nederland.
2. Site in Wageningen, The Netherlands where *Calamobius filum* has been collected.

niet onder invloed staat van hoog water. Het is dus goed mogelijk dat de kever vanuit het gebied met aanspoelsel een weide met waardplanten heeft opgezocht om zich voort te planten.

In de komende jaren moet blijken of in de uiterwaarden van de Blauwe Kamer weer individuen van deze prachtige boktor verschijnen. Naast de mogelijke manieren van verspreiding van een thermofiele soort als *C. filum* is een warm klimaat ook een belangrijk aspect bij de eventuele vestiging in een gebied. De vindplaats in Gelderland behoort nu bij de noordgrens van het verspreidingsgebied. Of de gevolgen van het opwarmen van het klimaat van invloed zijn op een permanente vestiging of op een nog noordelijker areaaluitbreiding zal moeten blijken. Gericht

zoeken (slepen) op mogelijke waardgrassen zal kunnen uitwijzen of de soort wijder verbreid is dan nu bekend.

Dankwoord

Graag wil ik Joep Frissel bedanken voor de determinatie van de grassen. John T. Smit (EIS Nederland) bedank ik voor het vervaardigen van het verspreidingskaartje, Dré Teunissen en Theodoor Heijerman voor de determinatie van de kevers en voor waardevol commentaar op een eerdere versie van het manuscript.

Literatuur

- Baumann H 1997. Die Bockkäfer (Coleoptera, Cerambycidae) des nördlichen Rheinlandes. Dechenia, Beiheft 36: 13-140.
- Belgers JDM & Teunissen APJA 2012. Zonder de gewone sachembij, *Anthophora plumipes* (Hymenoptera, Apidae), geen *Sitaris muralis* (Coleoptera, Meloidae) in Nederland. In: Bijen – bedreigingen, biologie en bescherming (Noordijk J & Peeters TMJ ed). Entomologische Berichten 72: 71-75.
- Bense U 1995. Longhorn beetles. Illustrated key to the Cerambycidae and Vesperidae of Europe. Margraf Verslag.
- Dubbert M, Tschardt T & Vidal S 1998. Stem-boring insects of fragmented *Calamagrostis* habitats: herbivore-parasitoid community structure and the unpredictability of grass shoot abundance. Ecological Entomology 23: 271-280.
- Ernst W, Heijerman Th & Zeegers T 2010. *Stictoleptura cordigera*, een nieuwe boktor voor de Nederlandse fauna (Coleoptera: Cerambycidae). Nederlandse Faunistische Mededelingen 34: 29-33.
- Gerend R 2008. Nachweise neuer und bemerkenswerter Käfer für die Fauna Luxemburgs (Insecta, Coleoptera). Bulletin de la Société des naturalistes luxembourgeois 109: 107-131.
- Hadulla K 2002. Bemerkenswerte Neu- und Wiederfunde für die Käferfauna der Rheinprovinz (Ins., Col). Mitteilungen der Arbeitsgemeinschaft Rheinischer Koleopterologen 12: 3-6.
- Löbl I & Smetana A (ed) 2010. Catalogue of Palaearctic Coleoptera, Vol. 6. Stenstrup, Apollo Books.
- Lückmann J & Niehuis M 2009. Die Ölkäfer in Rheinland-Pfalz und im Saarland. Gesellschaft für Naturschutz und Ornithologie Rheinland-Pfalz (GNOR).
- Niehuis M 2001. Die Bockkäfer in Rheinland-Pfalz und im Saarland. Schriftenreihe Fauna und Flora in Rheinland-Pfalz, Beiheft 26: 1-604.
- Paulus HF 1976. Zur Morphologie und Eidonomie von Jugendstadien des Getreide-Bockkäfers *Calamobius filum* (Coleoptera: Cerambycidae: Lamiinae). Entomologica Germanica 2: 364-373.
- Rouard M 2001. Insectes intéressants pour la faune Belge. Bulletin de la Société royale belge d'Entomologie: 137(7-12): 106.
- Sama G 1988. Coleoptera Cerambycidae. Catalogo Topografico e Sinonimico. Fauna d'Italia 26: 1-126.
- Sama G 2002. Atlas of the Cerambycidae of Europe and the Mediterranean Area Volume I, Kabourek, Zlin.
- Teunissen A, Brugge B & Hamers B 2005. Een bijzonder insect op de Brunssummerheide: de grondboktor *Dorcadion fuliginator* (Coleoptera: Cerambycidae). Entomologische Berichten 65: 178-181.
- Teunissen A 2007. *Agapanthia intermedia* (Coleoptera: Cerambycidae), een nieuwe boktor voor de Nederlandse fauna. Entomologische Berichten 67: 109-110.
- Teunissen APJA 2009. Verspreidingsatlas Nederlandse boktorren (Cerambycidae). EIS-Nederland.
- Teunissen APJA 2010. Cerambycidae – boktorren. In: Catalogus van de Nederlandse kevers (Coleoptera) (Vorst O ed): 144-148. Monografieën van de Nederlandse Entomologische Vereniging 11.
- Teunissen APJA & Jansen RP 2009. Noordwestelijke areaaluitbreiding van de kleine nevelboktor *Leipopus femoratus* (Coleoptera: Cerambycidae). Entomologische Berichten 69: 13-15.
- Wagner T 2002. Zur Käferfauna (Coleoptera) einer Kiesgrube im Neuwieder Becken. Mitteilungen der Arbeitsgemeinschaft Rheinischer Koleopterologen 12: 45-63.
- Zeegers T & Heijerman Th 2008. De Nederlandse boktorren (Cerambycidae). Entomologische Tabellen 2: 1-120.

Geaccepteerd: 9 april 2012

Summary

***Calamobius filum*, a new longhorn beetle for the Dutch fauna (Coleoptera: Cerambycidae)**

The longhorn beetle *Calamobius filum* was collected for the first time in The Netherlands.. This demonstrates the steady northward migration of this species in Europe. The first finding (May 2011) is reported from a rather humid area in the river forelands of the river Rhine near Wageningen. The second finding (July 2011) comes from the same area, 350 meters from the first finding, but from a dry meadow. Details on biology are described and dispersal is discussed. Due to the recent trend of *C. filum*'s range expanding to the north and west and ongoing climate warming, it is expected that more findings will follow.

J. Dick M. Belgers
Blauwe Kamer 7
6702 PA Wageningen
dick.belgers@wur.nl

